

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.2.12>
УДК 341.225.5

Станіслав Васильович **САЛОЇД**

к.е.н., доцент, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3294-2671>

Сергій Олександрович **КИРИЧЕНКО**

к.е.н., доцент, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6195-5204>
e-mail: serg191@ukr.net

Олександра Ігорівна **ХЛЕБИНЬСКА**

асистент, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7977-0483>
e-mail: a.khlebynska@gmail.com

ДЕРЖАВА ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

У статті досліджено різні аспекти участі держави у міжнародних цивільно-правових відносинах, які регулюються міжнародним приватним правом. Розглянуто різні аспекти цивільно-правових відносин, зокрема участь держави у майнових та фінансових справах, таких як будівництво за кордоном, володіння майном, оренда земельних ділянок та участь у спільних підприємствах. Основну увагу приділено розрізненню приватно-правових та публічно-правових відносин для з'ясування правового статусу держави. Проаналізовано також питання імунітету держави у міжнародному приватному праві, висвітлені різні погляди на юридичну характеристику цього поняття.

Ключові слова: держава, правовий статус держави, міжнародних публічних віднос, суб'єкт міжнародного приватного права, імунітет держави

ВСТУП

У сучасному світі, де глобалізація та міжнародна взаємодія стають неодмінною реальністю, питання взаємодії міжнародних суб'єктів та їх правового статусу стають ключовими аспектами вивчення юридичних наук. Однією з важливих галузей права, яка вивчає відносини між суб'єктами різних держав, є міжнародне приватне право. Ця наука не лише розглядає принципи регулювання міжнародних відносин на рівні фізичних та юридичних осіб, але й досліджує роль держав як суб'єктів цього складного правового простору.

Держава як суб'єкт міжнародного приватного права виступає не лише як правозахисник своїх громадян у міжнародному вимірі, але й взаємодіє з іншими державами у справах, пов'язаних з визнанням та захистом прав та інтересів. Це поле юридичних досліджень вимагає ретельного розгляду ролі держави в укладенні та виконанні міжнародних угод, регулюванні конфліктів законів та вирішенні спорів, що виникають в результаті різниці правових систем.

У цьому контексті важливо розглянути як держави взаємодіють у сфері міжнародного приватного права, сприяючи стабільності та справедливості у глобальному правовому просторі. Такий підхід дає змогу розкрити сутність держави як ключового суб'єкта в системі міжнародного права та визначити її роль у формуванні правових норм, що регулюють приватні відносини у міжнародному вимірі.

Дослідженням поняття держави є актуальною та привертає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених та науковців, зокрема С.В. Білозьоров, М.В. Цвік, А.М. Завальний, О.Б. Горова, К. Важна, Т. Гадірлі, К. Маркс, М. Вебер та ін.

МЕТА статті – визначення правових особливостей

держави як суб'єкта міжнародного приватного права, розкриття сутності держави як суб'єкта на міжнародній арені, розгляд її прав та обов'язків у міжнародних цивільно-правових відносинах.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У роботі застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних юридичних методів, зокрема: аналізу, історичний, логічний та порівняльно-правовий, а також аналіз нормативно-правових актів та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Міжнародне співробітництво проявляється у різноманітних сферах, набуває різних форм та здійснюється через різні суб'єкти, причому держави займають важливе положення серед них. Важливо відзначити, що держави виступають не лише як учасники міждержавних відносин публічно-правового характеру, регульованих міжнародним правом, але також як суб'єкти цивільно-правових відносин, які мають майновий та немайновий характер і підпадають під сферу впливу міжнародного приватного права.

У зовнішній сфері держава може брати участь в різноманітних типах відносин. По-перше, вона може мати партнерство з іншими державами та міжнародними організаціями, укладаючи міжнародні угоди з надання та отримання позик, передачі територій, співпраці у конкретних сферах, а також укладання військових та політичних союзів. По-друге, держава може вступати в різноманітні майнові відносини з іноземними юридичними та фізичними особами. Є низка поглядів на те, як слід розглядати державу як суб'єкт міжнародного приватного права. Деякі вважають державу унікальним суб'єктом права, оскільки немає наддержавного органу, що наділив би її правами юридичної особи. Завдяки своєму суверенітету вона взає-

моді у відносинах, які підпадають під норми як міжнародного публічного права, так і міжнародного приватного права. Інші погляди вважають, що державу можна розглядати як таку, що «розкладається» на дві особи. Згідно з цим підходом вважається, що держава діє не як дві відокремлені юридичні особи – одна, що представляє владу, й інша, що діє як суб'єкт цивільних правовідносин, але як суверен.

Держава, володіючи суверенітетом й сама визначаючи свій правовий статус, не є юридичною особою. У відносинах приватного права вона взаємодіє як особливий суб'єкт права, не володіючи юридичною особистістю, але функціонуючи на рівних з ним засадах. Згідно зі ст. 21 Цивільного кодексу Чехії: *«Якщо держава взаємодіє в цивільно-правових відносинах, вона стає юридичною особою»*. У законодавстві країн Європи держава розглядається як юридична особа публічного права, наприклад, у Франції та ФРН. Ці положення не стверджують, що держава є юридичною особою, але підтверджують, що вона може бути обдарована таким статусом. У відносинах приватного права застосовується юридична фікція, де держава визнається як юридична особа. З погляду правового режиму державу порівнюють з юридичними особами публічного права.

Як суб'єкт міжнародного приватного права, держава може увійти в відносини, пов'язані з отриманням майна за допомогою договору дарування, спадку відповідно до заповіту або за встановленим законом. У цьому контексті її юридичний статус може відрізнитися від статусу інших суб'єктів права. Як спадкоємець держава виступає в ролі власника різноманітних цивільних прав, за винятком тих, що пов'язані з особистістю суб'єкта. Ця обставина виключає можливість передачі цих прав іншим особам.

Держава може вступати в юридичні відносини, які виникають з продажу цінних паперів іноземцям на аукціонах або іншими шляхами. Вона може надавати або отримувати кредити, гарантувати позики та кредити. Також держава виступає як сторона в концесійних угодах, у відносинах із зовнішніми інвестиціями, будівництва представництв за кордоном, володіння будівлями та іншим майном, їх оренди чи земельних ділянок. Держава може бути учасником спільних підприємств та укладати договори щодо розподілу продукції та інших угод.

Держава несе відповідальність за свої дії як будь-який інший суб'єкт міжнародного приватного права. Для визначення розмежування між публічно-правовими та приватноправовими відносинами має важливе значення той контекст, в якому саме держава діє. Наприклад, угоди купівлі-продажу, які укладаються урядами країн в деяких випадках можуть підпадати під акти міжнародного права, тоді як в інших – під норми приватного права.

Отже, у вказаних відносинах держава являє собою особливий суб'єкт міжнародно-приватного права. Правила цих юридичних відносин підкоряються міжнародно-правовими актами, угодами та договорами. Діяльність держави в міжнародних відносинах здійснюється опосередковано через відповідні органи державної влади чи уповноважених осіб. Це відрізняється від діяльності держави в міжнародних публічних відносинах,

де держави виступають основними суверенними суб'єктами. У міжнародних приватноправових відносинах держава може укладати приватні договори (контракти), виступати як роботодавець, спадкоємець (стосовно спадщини померлої особи), залучати інвестиції та інші дії.

Перейдемо до розгляду імунітету держави у міжнародному приватному праві. Держава у міжнародно-приватному праві є суб'єктом, що має особливі права та обов'язки, зокрема імунітет. Погляди на правову характеристику імунітету різняться серед вчених та юристів, поділяючи їх на тих, хто вважає імунітет німперативним, і тих, хто вбачає його як імперативний. Однак, незважаючи на цю теоретичну розбіжність, законодавство всіх держав, а також міжнародні конвенції, практика та доктрина, встановлюють принцип імунітету як основний фундамент. З кінця минулого століття спостерігається тенденція деяких країн до запровадження винятків з імунітету у випадках, коли іноземна держава виступає суб'єктом цивільно-правового обігу. Це призвело до виникнення суперечності в питаннях застосування імунітету, особливо в контексті цивільно-правових відносин між державами.

Варто зазначити, що імунітет визначається як вилучення держави та її органів з-під дії юрисдикції іншої держави, відрізняючись від непідпорядкування дії законодавства іншої держави. Терміни та обсяг імунітету різні в різних правових системах, що є джерелом неоднозначності в правових поглядах та тлумаченнях. Також слід зазначити, що міжнародні конвенції та національне законодавство не завжди узгоджені у визначенні сутності та видів імунітету, що може створювати складнощі у практичному застосуванні цих принципів.

У сучасних державах імунітет від юридичного переслідування виявляється у різних формах, що відображаються як в теоретичних концепціях, так і у практичних аспектах правового життя. Серед цих різновидів імунітету можна виокремити судовий, імунітет від попереднього забезпечення позову, імунітет від примусового виконання судового рішення та майновий, пов'язаний з власністю.

Судовий імунітет являє собою недоступність держави для судового переслідування без її власної згоди, демонструючи принцип «рівний над рівним не має юрисдикції». За цим принципом держава не може бути позивачем у суді іншої держави без її належної згоди. Варто зазначити, що це правило стосується не лише претензій, що виникають внаслідок навмисних або недбалого вчинених дій, але й тих, що не мають прямого відношення до притягнення до відповідальності.

Важливо відзначити, що, як правило, позови проти держави в іноземних судах неприпустимі, якщо держава не визнала юрисдикцію цих судів. Це особливо стосується позовів, які виникають напряду проти іноземних держав або «непрямих» позовів, таких як позови *in rem* (речеві), пов'язані з об'єктами власності, що перебувають у володінні іноземної держави. Однак важливо зауважити, що це обмеження може бути зняте, якщо держава визнає юрисдикцію зовнішнього суду. Цей комплексний підхід до судового імунітету відображає не лише його теоретичні аспекти, але й практичні відмінності, що визначають правовий статус держави в міжнародному співтоваристві.

Імунітет від попереднього забезпечення позову є важливим складником міжнародного права, забезпечуючи державам захист від примусових заходів стосовно їхнього майна без їхньої згоди. Цей вид імунітету виражає принцип невтручання в державний суверенітет. Зокрема, імунітет від примусового виконання рішення свідчить про те, що без узгодження з державою неможна провести примусове виконання судового рішення, яке ухвалено проти неї судом іншої країни. Це забезпечує уважне врахування суверенітету та інтересів кожної держави в контексті правосуддя. Паралельно з цим важливим є поняття майнового імунітету, яке може виникнути у розгляді певної справи у суді. Це відкриває дебати та розмірковування стосовно обсягу та меж імунітету в контексті конкретних юридичних випадків.

Важливо відзначити, що застосування імунітету не означає відмови у правосудді. Держава може бути позивачем або відповідачем у судових процесах у власних судах. Однак у судах іншої держави це може відбутися лише з її чіткої згоди, яка може бути виражена різними способами.

Згода держави на юрисдикцію може бути виражена через уповноважених представників чи у взаємних та добровільних засадах, визначених у міжнародних конвенціях. Наприклад, Європейська (Базельська) конвенція про імунітет держав, що набула чинності з 11 червня 1976 р., є прикладом конвенційного регулювання питань імунітету від юрисдикції, об'єднуючи Австрію, Бельгію, ФРН та Велику Британію. Такі міжнародні угоди створюють стандарти та процедури, які регулюють імунітет держав та сприяють розвитку принципів взаємодії в міжнародному юридич-

ному просторі.

ВИСНОВКИ

Отже, можна зазначити, що як суб'єкт міжнародного приватного права держава вступає в різноманітні правові відносини, пов'язані з отриманням майна шляхом укладення договору дарування, спадщини відповідно до заповіту або відповідно до закону. Важливо відзначити, що її правовий статус може відрізнитися від статусу інших суб'єктів права, а це впливає на її участь у різних правовідносинах. В якості спадкоємця держава стає носієм різних суб'єктивних цивільних прав за винятком тих, що пов'язані з особистістю суб'єкта. Цей виняток робить неможливим перехід цих прав до інших осіб, забезпечуючи унікальний правовий статус держави в контексті спадкування.

У сфері міжнародного приватного права держава може виконувати різноманітні ролі та взаємодіяти з іншими суб'єктами. Вона може брати участь у правовідносинах, пов'язаних з продажем іноземцям цінних паперів на аукціоні, укладати концесійні договори, вести відносини з іноземними інвестиціями, здійснювати будівництво будівель для своїх представництв за кордоном, володіти майном та орендувати земельні ділянки. Вона також може бути учасником спільних підприємств, взаємодіючи з іншими суб'єктами на міжнародній арені.

Важливо відзначити, що держава несе відповідальність за свої дії в міжнародних правовідносинах нарівні з іншими суб'єктами міжнародного приватного права, підкреслюючи важливість участі держав у правовому просторі та розвитку міжнародних правових стандартів.

Список використаних джерел

1. Важна К. Поняття та характеристика держави як суб'єкта міжнародного публічного права. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. № 3. С. 132–142.
2. Гадірлі Т. Імунітет держави, його види та концепції реалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 296–298.
3. Нестерцова-Собакар О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Дніпро, 2016. 210 с.
4. Ткаченко Г. Держава як суб'єкт міжнародного приватного права. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку приватного права в сучасних умовах* : матеріали регіональної наукової-практичної конференції (м. Дніпро, 20 листопа. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 199–201.
5. Шикір Д. Україна як суб'єкт міжнародного приватного права. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри* : матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 29 квіт. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 81–85.

References

1. Vazhna K. The concept and characteristics of the state as a subject of international public law. *International relations: theoretical and practical aspects*. 2019. No. 3. pp. 132–142. (in Ukrainian).
2. Hadirli T. Immunity of the state, its types and concepts of implementation. *Legal scientific electronic journal*. 2021. No. 9. pp. 296–298. (in Ukrainian).
3. Nestertsova-Sobakar O. International private law: lecture notes. *Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2016. 210 p. (in Ukrainian).
4. Tkachenko H. The state as a subject of private international law. *Actual problems and prospects for the development of private law in modern conditions: materials of the regional scientific and practical conference* (Dnipro, November 20. 2019). Dnipro, 2019. pp. 199–201. (in Ukrainian).
5. Shykir D. Ukraine as a subject of international private law. *Modern political processes: global and national dimensions: materials of II International Scientific and Practical Internet Conference* (Odesa, April 29. 2022). Odesa, 2022. pp. 81–85. (in Ukrainian).

Stanislav SALOID

PhD in Economics, Associate Professor, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3294-2671>

Serhii KYRYCHENKO

PhD in Economics, Associate Professor, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6195-5204>
e-mail: serg191@ukr.net

Oleksandra KHLEBYNSKA

Assistant, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7977-0483>
e-mail: a.khlebynska@gmail.com

THE STATE AS A SUBJECT OF PRIVATE INTERNATIONAL LAW

The paper considers various aspects of international cooperation, in particular, the state's participation in civil-law relations that regulate international private law. The authors note that states participate in interstate public-law and civil relations that regulate private international law.

The authors pay attention to the peculiarities of the legal status of the state in private legal relations, taking into account its sovereignty and ability to conduct international relations and conclude agreements.

Aspects and roles of civil-law relations are considered, such as the state's involvement in property and financial relations, in particular, construction of buildings abroad, ownership of property, lease of land and participation in joint ventures.

The authors note that it is important to distinguish between private-law and public-law relations in order to clarify the legal status of the state. The actions of the state in international private law relations and the performance of state duties as subjects of civil law are considered.

The analysis of the issue of state immunity in international private law was carried out. The authors highlighted different points of view on the legal characteristics of immunity. Supporters of the non-imperative and imperative point of view were singled out. Despite theoretical differences, it can be determined that the legislation of all states and international conventions recognize immunity as a key principle. Also, the authors considered types of immunity, such as judicial immunity, immunity from preliminary enforcement of a claim and immunity from enforcement of court decisions. Each of these types of immunity was considered from the point of view of legal principles and practical aspects of their application.

The paper emphasizes the importance of the state and its responsibility for actions within the framework of international legal relations on a par with other subjects of international private law.

Keywords: state, legal status of the state, international public relations, subject of international private law, immunity of the state